

Una Popović

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Dr Zorana Đinđića 2, RS–21000 Novi Sad
unapopović@ff.uns.ac.rs

Pojmovnost fundamentalne ontologije i problem egzistencijala

Sažetak

Članak je posvećen razmatranju svojstvenosti pojmovnosti fundamentalne ontologije, koja će biti predstavljena na primjeru egzistencijala, kao za nju karakterističnog tipa pojmova. Analiza, najprije, pokazuje smisao i ulogu egzistencijala u vezi s osnovnim postavkama fundamentalne ontologije, te Heideggerovu kritiku kategorija. Potom se u drugom dijelu članka pojmovni karakter egzistencijala razmatra kroz njihove pojmovne odnose i na primjeru pojma svijeta. Analiza u članku polazi od ranih Heideggerovih stavova o odnosu filozofskog mišljenja i jezika, po kojima jezik filozofije izrasta iz načina misaonog držanja određenog mislioca i upućuje na to misaono držanje.

Ključne riječi

Martin Heidegger, egzistencijali, pojmovni karakter, fundamentalna ontologija, pojmovnost, ontologija, jezik

1. Uvodna razmatranja

Problem jezika u misli Martina Heideggera najčešće se ne razmatra u pogledu karaktera pojmova kojima se koristi i kojima je nerijetko on sâm tvorac. Iako je Heideggerov stil pisanja ozloglašen kao nerazumljiv i kompliciran, razlozi za takav izraz rijetko se propituju. Ipak, oni postoje; jezik Heideggerove filozofije u neraskidivoj je vezi s načinom njegova mišljenja, kao i s kritikom i prevladavanjem tradicije. Nastojeći na nov način izgraditi vlastitu misao, Heidegger promišlja i njen jezični izraz – a to znači i njenu pojmovnost¹ – prije svega u otporu prema logici i njenom karakterističnom razumijevanju pojmova. Heidegger u tom duhu kaže:

»Pitanje o filozofijskim pojmovima nije se više postavljalo od Sokrata!«²

Drugim riječima, Heidegger ne samo da nudi neobične i nesvakidašnje pojmove već uspostavlja i *principijelno novu pojmovnost* – nove tipove pojmovnog mišljenja, nove vrste pojmova i njihovih odnosa. O njima rijetko i malo govori, tipično skrivajući svoje misaone strategije od čitatelja. Ipak, inter-

1

Kako Heidegger načelno odbacuje novovjekovne mentalističke pozicije, ovdje se pojam ne smije tretirati kao nešto mentalno, a riječ kao njegov puki verbalni izraz. Naprotiv, pojam se vraća jeziku i u jezik. Usp. Una Popović, »Problem jezika i tumačenja Heideggerove filozofije«, *Arhe* 12 (2015), br. 24, str. 55–70, ovdje str. 59–60, doi: <https://doi.org/10.19090/arhe.2015.24.55-70>.

2

Martin Heidegger, »Uvod u fenomenologiju religije«, u: Martin Heidegger, *Fenomenologija religioznog života*, prev. Željko Pavić, Demetra, Zagreb 2004., str. 3–135, ovdje str. 70.

pretacija Heideggera u mnogome ovisi od ispravnog razumijevanja karaktera pojmova kojima se on koristi. Primjerice, ako bismo Heideggerove analize cijenili logičkim mjerilima, vrlo lako bismo zaključili da on počesto griješi. Stvar je, međutim, u tome što logička mjerila ovdje nisu primjerena jer ih sâm Heidegger odbacuje. Umjesto njih, interpretacija bi morala pratiti unutrašnji tijek argumenata, koji nam je dostupan upravo pomoću pojmova kojima su oni izraženi.

Pojmovnost Heideggerove filozofije ključna je kako za artikulaciju Heideggerova mišljenja, tako i za njeno razumijevanje. Međutim, ona nije ni monolitna ni jednoznačna. U ovom radu zadržat ćemo se na jednom primjeru, onom koji je najpoznatiji, pa se stoga, vjerujemo, osnovna Heideggerova ideja u vezi s jezikom filozofije na njemu može najlakše i pokazati. Riječ je o fundamentalnoj ontologiji i karakterističnom slučaju *egzistencijala*, kao vrste pojmova koju Heidegger izgrađuje upravo za potrebe tog projekta. Kako ćemo vidjeti, egzistencijali nisu jedini tip fundamentalno-ontoloških pojmova, ali se na temelju njihove analize može ukazati na načelni karakter pojmovnosti tog Heideggerova pothvata.

Pojam koji smo upravo upotrijebili – *pojmovni karakter*, tj. karakter pojmovnosti – potječe iz Heideggerove misli, ali on pripada radovima koji prethode *Bivstvovanju i vremenu*; točnije, Heidegger govori o *karakteru razumljivosti* (njem. *Charakter der Verständlichkeit*) kao jednom od konstitutivnih momenata filozofske pojmovnosti.³ Za razliku od prvog glavnog djela, gdje Heidegger skoro i ne spominje međusobnu zavisnost filozofskog mišljenja i njegovog jezično-pojmovnog izraza, takve komentare ipak nalazimo u ranim radovima. Stoga ćemo se, uz oprez, ovdje njima i rukovoditi, s obzirom na to da se rani radovi mogu, što je često i slučaj, tumačiti kao priprema *Bivstvovanja i vremena*.⁴ Ipak, pritom moramo imati u vidu razliku u kontekstu: o pojmovnim karakterima u ranim radovima govori se u okvirima destrukcije tradicionalne filozofije, a mi ćemo ih koristiti kao polugu osvjetljavanja konstrukcije nove Heideggerove pojmovnosti.

Pojmovni su karakteri u ranim radovima vezani za *temeljne pojmove* (njem. *Grundbegriffe*), tj. pojmove koji, smatra Heidegger, specifično određuju neku filozofsku poziciju tradicije, s obzirom na to da predstavljaju bitne artikulacije misaonog držanja određenog filozofa.⁵ Ti su pojmovi, Heideggerovim riječima, *izrasli* iz danog načina mišljenja, pa se shodno njemu moraju i razumjeti.⁶ U tom kontekstu Heidegger govori i o pojmovnosti, pritom ističući da pitati o njoj znači pitati o tome »kako je *konkretno iskušano* ono što se u pojmu misli«. ⁷ Ove ćemo smjernice primijeniti na egzistencijale, uzimajući ih kao pojmove koji su *izrasli* iz Heideggerova misaonog držanja, odnosno kao pandane temeljnim pojmovima tradicije.

Također, kada govori o pojmovnim karakterima, Heidegger smjera i na razlike koje se, po njegovom sudu, u tradiciji zanemaruju, a koje bi trebale biti uvažene. Riječ je o razlikama između pojmova i načina mišljenja u zasebnim područjima filozofije. Na primjer, ovisno o tome radi li se o ontološkom ili estetičkom pojmu, njegovom bismo sadržaju trebali pristupiti drukčije.⁸ Problem s tradicijom jest taj što ona to ne čini, već u svom *metafizičkom*, tj. *onto-logičkom* duhu uspostavlja jednoulje u svim filozofskim disciplinama. Heideggerovi ontološki pojmovi, međutim, bitno ovise od takvog razlikovanja, baš zato što se Heidegger protivi logičkom ustrojstvu ontologije. Stoga će egzistencijali biti ne samo ontološki nego i *fundamentalno-ontološki pojmovi*, a što će preciznije pokazati i analize u ovome radu.

Napokon, ako je pojmovnost već vezana za način mišljenja, to znači da ona ima metodski smisao. Imajući u vidu da Heidegger u *Bivstvovanju i vremenu* otvoreno proklamira svoju metodu kao fenomenološku, možemo zaključiti da je i pojmovni karakter egzistencijala također *fenomenološki*.⁹ Preciznije, on je *fenomenološko-hermeneutički*, i to naglašeno kada je riječ o egzistencijalima, s obzirom na to da su oni *eksplikati* samorazumijevanja bivstvovanja tubivstvovanja.¹⁰ Ovaj aspekt pojmovnosti egzistencijala, međutim, nećemo posebno tematizirati, nego ćemo, uslijed ograničenja zadanih opsegom rada, na njega ukazivati i posredno ga potvrđivati.

Analizu započinjemo načelnim sagledavanjem smisla i uloge nove egzistencijalne pojmovnosti u projektu izgradnje fundamentalne ontologije, dok će uža razmatranja o njenom karakteru biti temom drugog dijela rada.

2. Egzistencijali kao pojmovi fundamentalne ontologije

Unutar *Bivstvovanja i vremena* egzistencijali predstavljaju osnovni primjer Heideggerova preoblikovanja ontološke pojmovnosti, ne samo s obzirom na njegove rane pozicije već i prema tradiciji. Heidegger ih, naime, uvodi u opoziciji spram *kategorija* – tradicionalno centralnih ontološko-metafizičkih pojmova, čiju funkciju u fundamentalnoj ontologiji preuzimaju egzistencijali. U oba je slučaja riječ o pojmovima koji upućuju na bivstvovanje. Međutim, budući da je kontekst u kojem oni figuriraju sasvim drukčiji, time je uvjetovana i razlika u njihovim pojmovnim karakteristikama. Pojmovni karakter egzistencijala, naime, bit će izveden na osnovi fundamentalno-ontološkog misaonog držanja, a u tom će okviru Heidegger pokušati na nov način rasvijetliti i pojmovni karakter kategorija.¹¹

3

Usp. Martin Heidegger, »Grundbegriffe der aristotelischen Philosophie«, u: Martin Heidegger, *Martin Heidegger. Gesamtausgabe*, sv. 18, II. Abteilung: *Vorlesungen 1919–1944*, Mark Michalski (ur.), Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 2002., str. 14.

4

Primjer takvog tumačenja nalazimo u klasičnoj studiji Theodora Kisiela: Theodore J. Kiesel, *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, University of California Press, Berkeley 1993.

5

Usp. *ibid.*, str. 286; M. Heidegger, »Grundbegriffe der aristotelischen Philosophie«, str. 13, 18.

6

Usp. Martin Heidegger, »Grundbegriffe der antiken Philosophie«, u: Martin Heidegger, *Martin Heidegger. Gesamtausgabe*, sv. 22, II. Abteilung: *Vorlesungen 1919–1944*, Franz-Karl Blust (ur.), Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 1993., str. 1.

7

M. Heidegger, »Grundbegriffe der aristotelischen Philosophie«, str. 13.

8

Usp. Una Popović, »Tradicija filozofije i njen jezik: Hajdegerovo tumačenje temeljnih pojmova«, *Arhe* 11 (2014), br. 21, str. 131–147, ovdje str. 136–137, doi: <https://doi.org/10.19090/arhe.2014.21.131-147>.

9

Usp. Martin Heidegger, *Bitak i vrijeme*, prev. Hrvoje Šarinić, Naprijed, Zagreb 1988., str. 30. Heidegger kaže da fenomenologija ima izrazitu ulogu u određivanju temeljnih pojmova. Usp. Martin Heidegger, »Grundprobleme der Phänomenologie (1919/20)«, u: Martin Heidegger, *Martin Heidegger. Gesamtausgabe*, sv. 58, II. Abteilung: *Vorlesungen 1919–1944*, Hans-Helmuth Gander (ur.), Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 1992., str. 18.

10

Usp. Nebojša Grubor, »Hajdegerova hermeneutičko-fenomenološka ontologija«, *Arhe* 4 (2007), br. 8, str. 83–95, ovdje str. 85, 92–93, doi: <https://doi.org/10.19090/arhe.2007.8.%p>; M. Heidegger, »Uvod u fenomenologiju religije«, str. 71.

11

Usp. T. Kiesel, *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, str. 426.

Egzistencijali u projektu *Bivstvovanja i vremena* imaju poseban status: radi se o pojmovima koji se odnose na bivstvovanje *tubivstvovanja*, a ne na bivstvovanje uopće.¹² Kako Heidegger način bivstvovanja *tubivstvovanja* terminološki zahvaća pojmom *egzistencije* (njem. *Existenz*),¹³ naziv potonjih pojmova očigledno potječe otuda. Egzistencijali, dakle, *jesu* fundamentalno-ontološki pojmovi, ali oni *nisu* fundamentalni pojmovi fundamentalne ontologije.

Heidegger problem egzistencije detaljno razmatra u prvom i jedinom dovršenom dijelu *Bivstvovanja i vremena*, u tzv. »Analitici tubivstvovanja«. Međutim, iako je istaknuta tema ovog projekta te dugo i ključna nit vodilja njegovih interpretacija, analitika tubivstvovanja ipak nije cilj fundamentalne ontologije. Naprotiv, Heideggerov je cilj tematiziranje smisla bivstvovanja – načina na koji se može misliti i govoriti o bivstvovanju kao takvom.¹⁴ Ono se treba strogo razlikovati od bivstvovanja bivstvujućih, pa stoga i od egzistencije, s obzirom na to da je i tubivstvovanje jedno od bivstvujućih. U tom se smislu analitika tubivstvovanja nikako ne smije smatrati ni okosnicom Heideggerova djela, ni ispunjenjem njegovih namjera. Ipak, ona u tom projektu ima posebnu ulogu jer predstavlja ključno mjesto razlikovanja izgradnje fundamentalne ontologije i tradicionalnih ontologija.

Za Heideggera, najveći je problem tradicije zaborav bivstvovanja, odnosno nivelacija ontološke diferencije – svodenje bivstvovanja na bivstvujuće.¹⁵ Ovdje, međutim, treba razlikovati dvije razine problema. S jedne strane, možemo govoriti o razlici bivstvjućeg i *njegovog* bivstvovanja, odnosno *bivstvjućeg* i *bivstvovanja (tog) bivstvjućeg*. S druge pak strane, možemo istaknuti još radikalniju razliku te govoriti o odnosu *bivstvjućeg* (kao takvog) i *bivstvovanja kao takvog*. U ovom drugom slučaju, dakle, o bivstvovanju govorimo načelno, bez obzira na bilo koje konkretno bivstvjuće.

Takva radikalna ontološka diferencija predstavlja glavni cilj Heideggerova projekta fundamentalne ontologije s obzirom na to da on upravo bivstvovanje kao takvo razumije kao posljednju osnovu, polazeći od koje je moguće misliti i govoriti i o bivstvovanju bivstvjućeg i o bivstvjućem uopće. Taj se problem pokazuje nerješivim unutar *Bivstvovanja i vremena*, koje završava upravo na onom mjestu na kojem bi dalje trebalo zakoračiti k njegovom razrješenju;¹⁶ njime će se Heidegger iznova baviti u poznim radovima. Napokon, Heidegger smatra da ovaj radikalniji slučaj ontološke diferencije u tradiciji uopće nije vidljiv, a samim time ni mišljen jer nije bio ispravno shvaćen.

Naime, izostanak razlikovanja bivstvjućeg i njegovog bivstvovanja u tradiciji, ističe Heidegger, predstavlja izvor svih problema koji dovode do preobraćenja ontologije u metafiziku. Ukoliko se bivstvjuće izjednači sa (svojim) bivstvovanjem, utoliko se ne mogu sagledati ni razlike načina bivstvovanja između bivstvjućih. Međutim, to razlikovanje otvara perspektivu promišljanja bivstvovanja kao takvog. Naime, ako bivstvjuća odlikuju različiti načini bivstvovanja, onda se moramo zapitati što omogućava zahvaćanje tih razlika? Drugim riječima, ako već nismo ograničeni na jedan način poimanja bivstvovanja bivstvjućih, onda smo sposobni i za promišljanje bivstvovanja načelno, kao uvjeta mogućnosti razumijevanja posebnih i različitih slučajeva. Heidegger, dakle, smatra da je prvi problem, nerazlikovanje bivstvjućeg i njegovog bivstvovanja, doveo do drugog problema, izostanka tematizacije bivstvovanja kao takvog. Taj zaključak, valja istaknuti, povlači sa sobom niz promišljanja o uvjetima koji uopće određuju izgradnju neke ontologije, a njihovi su rezultati najprije vidljivi u postavljanju analitike tubivstvovanja

kao prvog koraka fundamentalne ontologije, kao i u izgradnji njoj svojstvene pojmovnosti.

Heidegger smatra da tradicija izgradnji ontologije pristupa tako što izdvaja *jedno bivstvujće*, čija ontološka konstitucija služi kao model na osnovi kojeg se izvode ontološki stavovi i pojmovi. Tako izgrađena ontologija, međutim, usvaja se kao važeća za *bilo koje bivstvujće*, bez obzira na to što, upozorava Heidegger, njihova ontološka konstitucija ne mora biti ista. Drugim riječima, budući da se ne uviđa da su načini bivstvovanja bivstvujćih različiti, slijedi da je ontološka konstitucija svih bivstvujćih principijelno jednaka. Razlike među njima, koje su očigledne, najčešće su objašnjene principom hijerarhijskog poretka, pa je tako netko od njih, na primjer Bog, »najbivstvujćije«, a u odnosu na njega druga se bivstvujća, na primjer kamen, razumiju kao ontološki slabija. Ipak, takva razlikovanja kreću se u jednom te istom ontološkom okviru: ona ne označavaju različite *načine* bivstvovanja, nego, uvjetno rečeno, njihove različite *stupnjeve* – bivstvovanje je ovdje shvaćeno jednoznačno.¹⁷ Napokon, ako je konstitucija svih bivstvujćih ista, to povratno legitimira i početnu gestu izgradnje tradicionalne ontologije, s obzirom na to da je onda nebitno od kojeg se bivstvujćeg polazi – rezultati bi svakako trebali biti identični. Takva ontologija za Heideggera postaje metafizika, a metafizika, kao »prva filozofija«, određuje karakter filozofskog mišljenja u tradiciji uopće.

Kako smo vidjeli, kategorije su osnovni pojmovi metafizike – pojmovi koji odgovaraju metafizičkom misaonom držanju. One su

»... apriorna određenja bića koje se u λόγος-u dade oslovljavati i pretresati na razne načine.«¹⁸

Heidegger ih razumije kao pojmove koji su još kod Aristotela izvedeni na osnovi analize ontološke konstitucije umjetno stvorene stvari.¹⁹ To dalje uvjetuje posljedicu da je ontologija (tj. metafizika) određena *pitanjem o biti* (tj. *štostvu*) te se primarno odnosi na esenciju, dok su kategorije vođene pitanjem

12

Usp. Hans Jaeger, *Heidegger und die Sprache*, Francke Verlag, Bern – München 1971., str. 7.

13

Usp. M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 12–13.

14

Usp. Karl Lehmann, *Vom Ursprung und Sinn der Seinsfrage im Denken Martin Heideggers. Versuch einer Ortsbestimmung*, sv. 1, Universitätsbibliothek, Freiburg i. Br. 2003., str. 155.

15

Usp. *ibid.*, str. 135.

16

Prema nacrtu djela iz uvoda, Heidegger nije završio treći odjeljak prvog dijela, kao ni cjelokupan drugi dio *Bivstvovanja i vremena*. Treći odjeljak trebao je biti posvećen problemu bivstvovanja kao takvog. Usp. M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 44.

17

Heideggerova kritika u ovom kontekstu ne smjera toliko na Aristotela, već na tradiciju

koja crpi iz njegove filozofije, ali koja se od Aristotela bitno udaljila. Kada je u pitanju sâm Aristotel, Heidegger nije toliko kritički nastrojen. Dapače, on ga često hvali, te i sâm uči od njega, pogotovo kada je riječ o višeznačnosti. Usp. M. Heidegger, »Grundbegriffe der antiken Philosophie«, str. 33; Martin Heidegger, »Phänomenologische Interpretationen ausgewählter Abhandlungen des Aristoteles zu Ontologie und Logik«, u: Martin Heidegger, *Martin Heidegger. Gesamtausgabe*, sv. 62, II. Abteilung: *Vorlesungen 1919–1944*, Günther Neumann (ur.), Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 2005., str. 199.

18

M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 49.

19

Usp. Friedrich-Wilhelm von Herrmann, *Subjekt und Dasein. Interpretationen zu »Sein und Zeit«*, Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 1985., str. 25; T. Kisiel, *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, str. 427.

što neko biće jest.²⁰ Stoga bi kategorije možda mogle biti legitimne kao pojmovi koji upućuju na način bivstvovanja bivstvujućeg na osnovi kojeg su i izgrađene, ali ne i kao pojmovi koji upućuju na način bivstvovanja čovjeka. Njima uspostavljena matrica mišljenja, dakle, ne može adekvatno zahvatiti egzistenciju, iako i egzistencija predstavlja jedan od metafizičkih pojmova.²¹ Nasuprot tome, egzistencijali su pojmovi primjereni upravo takvom zadatku – oni ukazuju na *karaktere bivstvovanja tubivstvovanja*.²² Upravo zato egzistencijali – za razliku od kategorija – odgovaraju na pitanje *tko*, a ne na pitanje *što*. Tako nailazimo na prvu osnovu izgradnje nove fundamentalno-ontološke pojmovnosti. Budući da uviđa razlike u načinima bivstvovanja bivstvujućih, Heidegger smatra da je neophodno uvesti i razlike u karakteru pojmova koji na njih upućuju, a shodno tome kako se dani načini bivstvovanja fenomeniski pokazuju i zahvaćaju. Dakle, kada govorimo o kategorijama i egzistencijalima, govorimo o različitim *karakterima pojmova*, a ne samo o razgraničenju domena njihove primjene.

U tom se smislu može reći da bi Heidegger vjerojatno zadržao kategorije kao pozitivno shvaćene ontološke pojmove, ali pod uvjetom da se njihova primjena ograniči na način bivstvovanja bivstvujućih koja nisu tubivstvovanje (tj. unutarstvetske stvari), i to tako da se ponovo osmisli s fundamentalno-ontoloških pozicija.²³ U skladu s tim, Heidegger tvrdi da se ovdje radi o »dvi-je temeljne mogućnosti karaktera bivstvovanja«. ²⁴ Ipak, ta mogućnost unutar *Bivstvovanja i vremena* ostaje samo naznačena; njom se, premda ne pod zastavom kategorija, Heidegger bavi u poznim radovima (u kojima napušta i egzistencijale). Za Heideggera je u prvom glavnom djelu primarno da ukaže na ontološku diferenciju, pa stoga kategorije mahom predstavlja kao pojmovnost koja, s obzirom na to da je pogrešno upotrijebljena, postaje izvor različitih problema.

Međutim, kako smo već naglasili, razgraničenje načina bivstvovanja bivstvujućih provocira Heideggera na još jedan korak u pogledu izgradnje fundamentalne ontologije i njenog jezika. Naime, ovakva situacija navodi na pitanje: što se dobije razdvajanjem ovih fenomena i uvođenjem egzistencijala pored kategorija? Budući da smatra da je razlikovanje načina bivstvovanja bivstvujućih osigurano na osnovi razumijevanja bivstvovanja kao takvog, uvođenje egzistencijala opravdano je tejom da se do njegove direktne tematizacije može doći samo ontološkom analizom tubivstvovanja – pothvat koji Heidegger kasnije napušta. Drugim riječima, tubivstvovanje postaje odlikovano bivstvujuće za izgradnju fundamentalne ontologije, i to tako da njegova ontološka analiza čini vidljivim i pojmljivim kako načine bivstvovanja bivstvujućih drukčijih od njega, tako i bivstvovanje kao takvo.²⁵ U tom smislu, sama analitika tubivstvovanja zahtjeva razliku egzistencijala i kategorija.

Kako vidimo, ovakva strategija u mnogome podsjeća na onu koju smo vezali za tradicionalnu metafiziku, koju je Heidegger kritizirao. Ipak, Heidegger je svjestan te opasnosti, pa problem rješava upravo na onom mjestu na kojem je, po njegovom mišljenju, tradicija pogriješila – u pogledu izbora bivstvujućeg na osnovi čije se ontološke konstitucije vrši analiza. Neophodnost sprovođenja izgradnje ontologije s obzirom na neko bivstvujuće, makar i drukčije u odnosu na tradiciju, za Heideggera postaje očigledna upravo s obzirom na ontološku diferenciju – odnosno, s obzirom na stav da bivstvovanje *nikako nije neko bivstvujuće*, već je uvijek *bivstvovanje bivstvujućeg*.²⁶ Stoga se ono ne može zahvatiti direktno, već posredno – ali ne bilo kako.

Iako polazi od bivstvjućeg, fundamentalna se ontologija ne zadržava na nje-mu, niti na ontološkoj konstituciji tubivstvovanja.²⁷ Heidegger je prihvatio spomenutu gestu tradicije, ali ju je bitno izmijenio: on umjesto stvari izdvaja čovjeka jer smatra da je čovjek ontološki konstituiran upravo time što razumi-je bivstvovanje.²⁸ Heidegger dodatno naglašava da čovjek najprije razumije vlastito bivstvovanje. Ipak, kako je to omogućeno zahvaćanjem bivstvovanja kao takvog, tako se i ono uvijek netematski razumijeva. Netematska zadanost i razumijevanje bivstvovanja kao takvog, može postati fokus ontološkog promišljanja, a time i tematski obrađena, što je i ideja strukture projekta *Bivstvovanja i vremena*. Konačno, kako bivstvovanje kao takvo otvara razumijevanje načina bivstvovanja svih bivstvjućih, time se osigurava i adekvatna ontološka tematizacija bivstvjućih različitih od čovjeka.²⁹

Nasuprot tome, ako se za model uzme bivstvjuće koje nije čovjek, to dovodi do nametanja jednoznačnog razumijevanja bivstvovanja za sve slučajeve, odnosno do nivelacije ontološke diferencije.³⁰ Kategorije su izraz takvog ontološkog mišljenja, pa stoga one ne odgovaraju ciljevima fundamentalne ontologije. Analiza tubivstvovanja razlikuje se od tradicije i po svom načinu, ona je fenomenološka ekspozicija strukture fenomena u njegovoj danosti.³¹ Nasuprot tradicionalnom zahvaćanju biti, onog *što* neke stvari ili bića (uključujući i čovjeka), sada je u fokusu poimanje *načina bivstvovanja tubivstvovanja*, ontoloških struktura egzistencije. Upravo njih u jezičnoj artikulaciji zastupaju egzistencijali, koji se, uvjetno rečeno, mogu smatrati i rezultatima te analize.

20

Usp. F.-W. von Herrmann, *Subjekt und Dasein*, str. 25; Otto Pöggeler, »Heidegger's Topology of Being«, u: Joseph J. Kockelmans (ur.), *On Heidegger and Language*, Northwestern University Press 1972., str. 107–147, ovdje str. 120.

21

Usp. Friedrich-Wilhelm von Herrmann, *Wege ins Ereignis. Zu Heideggers »Beiträgen zur Philosophie«*, Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 1994., str. 356.

22

Usp. M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 49; Rüdiger Safranski, *Ein Meister aus Deutschland. Heidegger und seine Zeit*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt na Majni 2001., str. 180.

23

Usp. na primjer: »Priručnost jest ontološko-kategorijsko određenje bića kakvo je ono 'po sebi'«. – M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 80–81, usp. str. 99, 241.

24

Ibid., str. 49.

25

Usp. F.-W. Herrmann, *Subjekt und Dasein*, str. 21.

26

Usp. T. Kiesel, *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, str. 425.

27

Usp. F.-W. Herrmann, *Subjekt und Dasein*, str. 22.

28

Usp. M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 12.

29

Usp. F.-W. Herrmann, *Subjekt und Dasein*, str. 40.

30

Radi se, naravno, o tradicionalnom razdvajanju esencije i egzistencije; dok esencija označava jasno definirana svojstva neke stvari, njenu srž i bit, egzistencija označava puku poziciju, odnosno to postoji li takva stvar ili ne. Za Heideggera, takva ontološka pojmovnost zakriva istinsko ontološko značenje tih pojmova. Usp. Wilhelm Anz, »Die Stellung der Sprache bei Heidegger«, u: Otto Pöggeler (ur.), *Heidegger. Perspektiven zur Deutung seines Werks*, Athenäum Verlag, Königstein/Ts. 1984., str. 312.

31

Usp. Jan Aler, »Heidegger's Conception of Language in *Being and Time*«, u: Joseph J. Kockelmans (ur.), *On Heidegger and Language*, Northwestern University Press 1972., str. 33–62, ovdje str. 34–35; O. Pöggeler, »Heidegger's Topology of Being«, str. 109.

Stoga, egzistencijali ne mogu biti pogrešno upotrijebljeni, kao što je to bio slučaj s kategorijama. Implicitni Heideggerov zaključak počiva na stavu da filozofska pojmovnost proizlazi iz načina mišljenja na koji i upućuje: egzistencijali, uvjetno rečeno, preuzimaju karakter analitike tubivstvovanja (uto-liko su fenomenološko-hermeneutički).³² Taj stav vodi Heideggerove napore u okvirima *Bivstvovanja i vremena*, pa se stoga može reći da uvodi egzistencijale i kao pojmove koji osiguravaju razliku vlastitog pojmovnog karaktera spram sličnih pojmova, koji označavaju drukčije ontološki konstituirana bivstvujuća. S obzirom na njihov pojmovni karakter i porijeklo, kategorije ne mogu poslužiti tom zadatku, čak i ako ih prihvatimo kao pojmove koji upućuju na načine bivstvovanja unutarstvjetskih bivstvujućih.³³

Napokon, o tome svjedoči i činjenica da egzistencijali jesu fundamentalno-ontološki pojmovi, ali se ne odnose na bivstvovanje kao takvo, već na egzistenciju: ako bismo ih tako koristili i razumjeli, napravili bismo grešku sličnu onoj koju je tradicija učinila s kategorijama.³⁴ Ipak, treba imati u vidu da egzistencijali u izvjesnoj mjeri upućuju i na bivstvovanje kao takvo, iako ne primarno. Heidegger kaže:

»... u svakom egzistencijalu otvorena je dokučenost bivstvovanja uopće.«³⁵

Ovaj stav otvara mnogobrojne mogućnosti: na primjer, dalje bismo mogli analizirati na koji način svaki od egzistencijala otvara ovu dokučenost bivstvovanja uopće, odnosno koja je njihova uža fundamentalno-ontološka funkcija.³⁶ Ipak, ostavljajući tu mogućnost po strani, egzistencijale možemo upravo s obzirom na navedeni stav potvrditi kao relevantne primjere fundamentalno-ontološke pojmovnosti uopće. Kao takve, možemo ih uzeti za vodeći primjer njene analize; štoviše, oni su za to i najpogodniji, s jedne strane zbog razlike prema kategorijama, a s druge zbog svoje velike zastupljenosti unutar *Bivstvovanja i vremena*.

3. Egzistencijali kao fundamentalno-ontološki pojmovi

Dakle, možemo reći da su Heideggerovi egzistencijali fundamentalno-ontološki pojmovi koji se tiču načina bivstvovanja tubivstvovanja. Smisao njihovog uvođenja i uloge unutar izgradnje fundamentalno-ontološkog projekta ocrnali smo u prethodnim redovima; sada je potrebno pozabaviti se njihovim pojmovnim karakterom.

Određenje pojmovnog karaktera egzistencijala problem je koji je za Heideggera izuzetno značajan. Naime, ako bi se fundamentalna ontologija trebala razlikovati od tradicije metafizike time što se bavi bivstvovanjem kao različitim od bivstvujućeg, onda je od krucijalnog značaja iznaći pojmovnost koja bi takav način mišljenja mogla adekvatno izraziti. Prethodno smo spomenuli da Heidegger implicira da je pojmovni karakter egzistencijala takav da oni neposredno ukazuju na razliku spram drugih ontoloških pojmova, poput kategorija. Shodno njegovim načelnim stavovima o odnosu filozofskog mišljenja i jezika, mogli bismo zaključiti da je to posljedica činjenice da egzistencijali *fenomenološko-hermeneutički* upućuju na *načine bivstvovanja* (tubivstvovanja) – za razliku od kategorija, koje *logičko-metafizički* označavaju esenciju.

Međutim, načini bivstvovanja ne mogu se jezično označiti po modelu *riječ kuća – realna kuća*, naprosto zato što se ovdje uopće i ne radi o bićima, već o njihovoj ontološkoj konstituciji. U tom smislu, pojmovni karakter egzistencijala mora biti naročito osvijetljen.³⁷ Drugim riječima, da bi se neki način

bivstvovanja mogao ispravno označiti pojmom i riječju, potrebno je pronaći karakter pojmovnosti koji će čuvati ontološku diferenciju. Takvi bi pojmovi već po svojoj strukturi trebali odgovarati »označavanju« načina bivstvovanja, a ne naprosto bivstvujućih. Egzistencijali su nam, pak, predstavljeni upravo kao takav tip pojmova.

Da bismo pokazali kako Heidegger vidi i rješava ovaj zadatak, za primjer ćemo uzeti egzistencijal svijeta. Potonji izbor činimo zato što Heidegger taj pojam razlaže u četiri značenja na kojima se, po našem sudu, jasno vidi razlika ontološkog i ontičkog u pojmovnom smislu. Shodno tome, analiza će pokazati i što Heidegger očekuje od fundamentalno-ontološkog karaktera egzistencijala te u čemu je specifičnost njihove pojmovnosti.

Kako Heidegger navodi, svijet je (1) *ontički pojam*, i tada označava sveukupnost bića koja mogu postojati unutar njega.³⁸ Zatim, (2) svijet je *ontološki pojam*, i tada označava bivstvovanje takvih bića.³⁹ Takvo ontološko značenje, naglašava Heidegger, još uvijek nije fundamentalno-ontološko, već se odnosi na regionalne ontologije. U tom smislu, referirajući se na njegov primjer, možemo govoriti o »regiji mogućih predmeta matematike«.⁴⁰ U sljedećem značenju (3) imamo jednu *ontičku*, ali *predontološki-egzistencijalnu* valjanost pojma svijeta.⁴¹ To je značenje već na pragu Heideggerova interesa i obilježava svijet nekog tubivstvovanja, svijet u kojem on *jest* – vlastiti i prisni svijet svakodnevnog života. Napokon, u posljednjem značenju (4) svijet je *ontološko-egzistencijalni*, što će reći fundamentalno-ontološki pojam, i obilježava *svjetovnost*, što Heidegger terminološki i uspostavlja na istom mjestu.⁴² Ukoliko su svijet i svjetovnost pojmovi koji govore o načinu bivstvovanja tubivstvovanja i isključivo o tome, utoliko ih treba razumjeti kao egzistencijale.

Ovdje nam je primjer četiri značenja riječi, odnosno pojma *svijet* posebno interesantan barem iz dva razloga. Najprije, radi se o vrlo postupnom i jasno predstavljenom variranju ontičke i ontološke pojmovne valjanosti ove riječi. Naime, s jedne strane imamo istu riječ, dok s druge strane ona upućuje na

32

Ipak, taj je zaključak preuranjen: o tome Heidegger razmišlja u kasnim radovima, a s obzirom na recepciju svog prvog glavnog djela, koje je, kako smatra, krenulo na sasvim pogrešnu stranu – u pravcu antropologije, odnosno filozofije egzistencije. Usp. Martin Heidegger, *Prilozi filozofiji (Iz događaja)*, prev. Kiril Miladinov, Naklada Breza, Zagreb 2008., str. 381.

33

Usp. Herman Philipse, »Heidegger's Question of Being and the 'Augustinian Picture' of Language«, *Philosophy and Phenomenological Research* 52 (1992) 2, str. 251–287, ovdje str. 257, doi: <https://doi.org/10.2307/2107936>.

34

Usp. *ibid.*, str. 258.

35

Usp. F.-W. von Herrmann, *Subjekt und Dasein*, str. 34; K. Lehmann, *Vom Ursprung und Sinn der Seinsfrage im Denken Martin Heideggers*, str. 178–179.

36

Usp. F.-W. von Herrmann, *Subjekt und Dasein*, str. 35.

37

Usp. *ibid.*, str. 128; Friedrich-Wilhelm von Herrmann, *Heideggers »Grundprobleme der Phänomenologie«*. Zur »Zweiten Hälfte« von »*Sein und Zeit*«, Vittorio Klostermann, Frankfurt na Majni 1991., str. 29.

38

Usp. M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 72.

39

Usp. *ibid.*

40

Usp. *ibid.*

41

Usp. *ibid.*

42

Usp. *ibid.*, str. 73.

različite sadržaje, na različit smisao i konotaciju koji se iskazuju. Četiri smisla uporabe iste riječi zapravo predstavljaju *četiri njena moguća pojmovna karaktera*; četiri načina na koja se ta riječ može zahvatiti, razumjeti i tretirati.

Mogućnost da ista riječ ipak ne upućuje na isto predstavlja poligon na kojem Heidegger još u ranim radovima, a posebno prilikom destrukcije tradicionalne filozofije, uvodi i izgrađuje koncepciju *pojmovnog karaktera*.⁴³ Kako vidimo, ista je ideja prisutna i unutar *Bivstvovanja i vremena*, iako se ne tematizira eksplicitno te iako je njena primjena vezana za mogućnosti izgradnje ontologije. Heidegger jasno razlikuje pojmovne karaktere vezane za taj pothvat, pa tako imamo (1) *ontički*, (2) *ontološki*, (3) *ontičko/predontološko-egzistencijalni* i (4) *ontološko-egzistencijalni*, odnosno *fundamentalno-ontološki* pojmovni karakter. Čini se da tako strogim razlikovanjem upozorava na to da pozicija iz koje govori bitno mijenja i način sagledavanja tradicionalne pojmovnosti.

Prva su dva slučaja odraz u ogledalu druga dva: prvi i treći pojmovni karakter *ontički* su, a drugi i četvrti *ontološki*. Razliku među njima treba shvatiti kao razmeđe pojmovnosti tradicionalne metafizike i one koja pripada fundamentalnoj ontologiji. Kako vidimo, u oba slučaja dodatno razdvajamo ontičke i ontološke pojmove, te se čini da Heidegger smatra da izgradnja svake ontologije počiva na razlikovanju ontičkog i ontološkog, odnosno na uspostavljanju tome odgovarajućeg jezičnog izraza. Prema tome, i ontički su pojmovi u širem smislu ontološki, s obzirom na to da sama razlika ontičko – ontološko pripada ontološkom mišljenju i ima smisao samo unutar njega. Drugim riječima, u sva su četiri slučaja u pitanju pojmovi filozofije, a potom i ontologije, te stoga svi imaju pojmovni karakter karakterističan za filozofske pojmove, a u užem smislu i ontološki. Takvi filozofsko-ontološki pojmovi, međutim, u još užem smislu mogu biti ontički ili ontološki.

Također treba primijetiti i to da, iako prvi i treći slučaj predstavljaju *ontičke*, a drugi i četvrti *ontološke* pojmove, oni nisu identični. Moguće je, dakle, da imamo isti tip pojmovnosti – ontički ili ontološki, a da i unutar njega razlikujemo podvrste, odnosno modifikacije pojmovnih karaktera. Tako, na primjer, i prvi i treći slučaj predstavljaju (1) *pojmovni karakter filozofskih pojmova*, koji je u užem smislu (2) *ontološki pojmovni karakter*, konkretnije (3) *ontički karakter ontoloških pojmova*. Ipak, u još užem smislu prvi slučaj predstavlja (4a) *ontički pojmovni karakter* pojmova kakve nalazimo u metafizici, dok je treći slučaj (4b) *ontičko/predontološko-egzistencijalni pojmovni karakter*, odnosno ontički pojmovni karakter pojmova kakve nalazimo unutar fundamentalne ontologije.

Daljnje preciziranje egzistencijala kao fundamentalno-ontoloških pojmova izvest ćemo analizom odnosa ontičkih i ontoloških pojmova u ovom okviru, imajući u vidu i to da su egzistencijali predstavljeni upravo kao *ontološki fundamentalno-ontološki pojmovi*. Odnos ontičkih i ontoloških pojmova unutar fundamentalne ontologije možemo razumjeti prateći liniju odnosa ontičkog i ontološkog u ovom projektu uopće. Naime, ontički pojmovi odnose se na zahvaćanje prvobitne danosti fenomena u faktičkom iskustvu. Nasuprot tome, ontološki pojmovi isključivo upućuju na bivstvovanje – ovdje bivstvovanje tubivstvovanja u jednom njegovom aspektu.⁴⁴

Za ontičke pojmove fundamentalne ontologije specifično je i to da ih Heidegger određuje kao *predontološki egzistencijalne*. Odrednica »predontološki« ukazuje da su ti pojmovi ontološki u potenciji, a to znači da se na osnovi njih mogu diferencirati i egzistencijali, kao pravi ontološki pojmovi. Formulacija »egzistencijalno« ovdje, pak, potvrđuje vezu dvije vrste pojmova, kao

i ukorijenjenost izgradnje egzistencijala u faktičkoj danosti životnog iskustva.⁴⁵ Ontički su pojmovi, s jedne strane, *predontološki egzistencijalni* jer se *netematski* odnose na strukture egzistencije zadane u faktičkoj samodanosti tubivstvovanja, pa samim time oni te strukture jednako netematski i naznačuju. S druge strane, egzistencijali su *ontološko-egzistencijalni* pojmovi koji upućuju na ono što je predontološki dano, ali to čine na *tematski i (ontološki) usmjeren* način. Stoga obje vrste pojmova smjeraju na isti fenomen – fenomen tubivstvovanja, koji je istovremeno i tlo njihove izgradnje i osnova njihove legitimnosti. Intencionalna upućenost egzistencijala u prvi plan izvodi ono što je s predontološki-egzistencijalnim pojmovima dano u drugom planu (kao i obratno), pa su stoga oni i komplementarni.

Drugim riječima, ni ontički ni ontološki pojmovi fundamentalne ontologije nisu prazne apstrakcije. Tim povodom Heidegger kaže:

»Egzistencijalno-ontološka interpretacija nije nasuprot ontičkom izlaganju recimo samo neko teorijsko-ontičko poopćenje. [...] ‘Poopćenje’ je *apriorno-ontološko*. Ono ne mnije ontička svojstva što stalno nastupaju, nego jedino ustrojstvo bitka koje je uvijek već u temelju.«⁴⁶

I još k tome dodaje:

»Transcendentalna ‘općenitost’ fenomena brige i svih fundamentalnih egzistencijala ima, po drugoj strani, onu širinu, putem koje biva unaprijed dano tlo na kojemu se kreće *svako* ontički-svjetonazorsko izlaganje tubitka.«⁴⁷

Po svojoj strukturi, dakle, oni iskazuju intencionalnu usmjerenost k faktičkom iskustvu, što je zahtjev koji Heidegger postojano naglašava za filozofske pojmove.⁴⁸ To, pak, znači da ontički pojmovi ukazuju na *način danosti i razumljivosti* faktičkog iskustva nas samih, dok ontološki pojmovi ukazuju na *uvjete mogućnosti razumljivosti* onoga što je dano i ontičkim pojmovima naznačeno. Objе vrste pojmova prate analizu egzistencije, koja se najprije usmjerava na fenomen tubivstvovanja – faktičko *kako danosti* nas samih, a potom isti fenomen fokusira u njegovoj (fenomenskoj) strukturi, koja zapravo osigurava taj »prvi sloj« i dana je zajedno s njim. Na taj način, egzistencijali imaju ontološki karakter zato što ukazuju na horizont od kojeg se uspostavlja smisao fenomena tubivstvovanja, kao što *svjetovnost*, u Heideggerovu pri-

43

Usp. M. Heidegger, »Grundbegriffe der aristotelischen Philosophie«, str. 14; U. Popović, »Tradicija filozofije i njen jezik«, str. 136.

44

U pogledu ontičkih i ontoloških pojmova Carl Friedrich Gethmann tvrdi da se radi o razlikovanju dva tipa *izvršenja* (njem. *Vollzug*), aposteriornom i apriornom. On razliku izvršenja povezuje s formalnom naznakom. Usp. Carl Friedrich Gethmann, »Das Sein des Daseins als Sorge und die Subjektivität des Subjekts«, u: Carl Friedrich Gethmann, *Dasein. Erkennen und Handeln. Heidegger im phänomenologischen Kontext*, Walter de Gruyter, Berlin 1993., str. 70–113, ovdje str. 76–77, doi: <https://doi.org/10.1515/9783110882827>.

45

Usp. K. Lehmann, *Vom Ursprung und Sinn der Seinsfrage*, str. 326.

46

M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 227.

47

Ibid.

48

Ovo se razdvajanje nikako ne smije razumjeti kao posljedica dvaju različitih pristupa pojmovnosti, recimo »empirijskog« i »transcendentalnog«. Vraćanje filozofske pojmovnosti u faktičko podrazumijeva upravo kidanje razlike apriornog i aposteriornog; ova su dva tipa pojmova u neposrednoj vezi. Usp. Cristina Lafont, »Die Rolle der Sprache in *Sein und Zeit*«, u: Hubert Dreyfus, Mark Wrathall (ur.), *Heidegger Reexamined IV. Language and the Critique of Subjectivity*, Routledge, New York 2002., str. 53–71, ovdje str. 56.

mjeru, upućuje na strukturu egzistencije koja uopće omogućava da tubivstvovanje ima vlastiti i prisni *svijet*.

U tome leži i drugi motiv našeg interesiranja za primjer značenja pojma svijeta. Naime, ukoliko svijet predstavlja okvir u kojem Heidegger tematizira stvari i bića različita od nas, utoliko je zanimljivije sagledati način na koji on ističe egzistencijalni smisao tog pojma. Pojam svijeta u fundamentalnoj ontologiji, dakle, *nije kategorija*, već egzistencijal: on ne označava druga bića, već tubivstvovanje, i to u oba svoja značenja, ontičkom (*svijet*) i ontološkom (*svjetovnost*). Heidegger slično govori i kasnije, prilikom analize ontološkog karaktera unutarsvjetskih bivstvujućih:

»Analiza karaktera bitka tu-bitka jest egzistencijalna. To će reći: Karakteri nisu svojstva nekog Postojećega, nego su bitno egzistencijalni načini na koje ti karakteri jesu. Otuda mora biti ispostavljena vrsta njihova bitka.«⁴⁹

Za naša razmatranja posebno je interesantno i to da treći pojmovni karakter, *predontološko-egzistencijalno ontički*, također spada u pojmovnost fundamentalne ontologije, iako se ne radi o egzistencijalima u punom smislu te riječi. Ti su pojmovi, dakle, dio fundamentalno-ontološkog pojmovnika, s obzirom na to da o ontičkom govore na fundamentalno-ontološki način. Ta mogućnost, da unutar pojmovnika fundamentalne ontologije, pored egzistencijala u punom smislu, imamo još jedan tip pojmova, još jedan pojmovni karakter – *fundamentalno-ontološko ontički*, odnosno *predontološko-egzistencijalno ontički*, svjedoči o njegovoj raznovrsnosti i bogatstvu. To također znači i da je za ispravno razumijevanje *Bivstvovanja i vremena* neophodno imati na umu sve te različite pojmovne karaktere, njihov smisao i ulogu, te spram toga usmjeriti interpretaciju.

Tako još jednom potvrđujemo da egzistencijali nisu jedini tip pojmova fundamentalne ontologije: do sada smo spomenuli njoj svojstvene ontičke pojmove, kao i mogućnost njoj svojstvenih kategorija. Također, bilo je riječi i o neophodnosti izgradnje pojmova koji bi se neposredno odnosili na bivstvovanje kao takvo. Stoga ponavljamo: egzistencijali, odnosno *ontološko-egzistencijalni pojmovi*, u centru su našeg interesiranja zbog toga što na najjasniji način predstavljaju fundamentalno-ontološke pojmove uopće. Njih, međutim, ne tretiramo ni kao jedini, ni kao temeljni pojmovni karakter ove vrste filozofskih pojmova.

Pored razlikovanja ontičkih i ontoloških pojmova, kategorija, egzistencijala i pojmova koji se odnose na bivstvovanje kao takvo, specifičnost pojmovnosti fundamentalne ontologije može se razmotriti iz još jedne perspektive. Naime, Heidegger u *Bivstvovanju i vremenu* također govori i o (pojmovnim) razlikama i odnosima između egzistencijala, koje posredno spominje na nekoliko mjesta. Karakteristični primjer predstavlja formulacija *fundamentalnih egzistencijala*, poput istine ili razumijevanja.⁵⁰ Tako Heidegger kaže:

»... istinu valja shvatiti kao fundamentalni egzistencijal.«⁵¹

Te također:

»... s terminom razumijevanje mislimo jedan fundamentalni egzistencijal.«⁵²

Ideju fundamentalnih egzistencijala možemo razumjeti s obzirom na strukturu organizaciju kroz koju je predstavljeno bivstvovanje tubivstvovanja, u okviru čega se pojedine strukture egzistencije postavljaju kao temeljne, što će reći, temeljnije u odnosu na druge. Tako, na primjer, u slučaju razumijevanja

(njem. *Verstehen*) govorimo o jednoj strukturi koja pripada *u-bivstvovanju*. Samo *u-bivstvovanje* je, međutim, struktura koja pripada izvornom jedinstvu fenomena *bivstvovanje-u-svijetu*, na kojemu se temelji, i predstavlja jedan od tri načina njegovog razlaganja.⁵³ U tom je smislu *u-bivstvovanje* temeljnije od razumijevanja, a *bivstvovanje-u-svijetu* od *u-bivstvovanja*, pa je tako *u-bivstvovanje* i fundamentalniji egzistencijal od razumijevanja, dok je *bivstvovanje-u-svijetu* fundamentalniji egzistencijal u odnosu na *u-bivstvovanje*. Napokon, samo razumijevanje fundamentalniji je egzistencijal u odnosu na druge egzistencijale koji se u njemu temelje.

Formulacija fundamentalnih egzistencijala, međutim, može se razumjeti na još jedan način. Naime, riječ je o tome da određeni egzistencijali za Heideggera imaju naročiti značaj, odnosno da se ispostavljaju kao fundamentalni iako su i sami utemeljeni na nekim drugim egzistencijalnim strukturama. Čini se da se radi o egzistencijalima koji nastaju kao neposredni ekspliciti fenomenološko-hermeneutičke analize fenomena *bivstvovanja-u-svijetu*, odnosno koji predstavljaju neku vrstu kostura njegove danosti. Tako je, primjerice, razumijevanje jedan od dva »konstitutivna načina na koje Tu jest«,⁵⁴ dok se eksplikacija *u-bivstvovanja*, kao jednog od tri osnovna načina razlaganja temeljnog fenomena *bivstvovanja-u-svijetu*, poklapa s eksplikacijom *bivstvovanja* samog Tu.⁵⁵ Slično tome, istinu Heidegger dovodi u neposrednu vezu s dokučenošću, odnosno s onim Tu *tubivstvovanja*,⁵⁶ te kaže:

»Ukoliko tubitak bitno *jest* svoja dokučenost [...] on je bitno 'istinit'. *Tubitak je* 'u istini'.«⁵⁷

Slično tome:

»Najizvornija, i to najpravija dokučenost [...] jest *istina egzistencije*.«⁵⁸

Usporedno s tim, Heidegger govori i o *jednakoj izvornosti* struktura egzistencije, a posredno i egzistencijala. Kao i pojam fundamentalnih egzistencijala, i pojam jednake izvornosti vezan je za odnose između struktura egzistencije. Ovdje se, međutim, ne radi o temeljenju manje fundamentalnih struktura na onim fundamentalnijim, već o situaciji kada se dvije ili više takvih struktura nalaze na istoj razini. Heidegger kaže:

»Ali to, da se nešto što je izvorno ne da izvoditi iz drugoga, ne isključuje mnogovrsnost karaktera bitka koji su za nj konstitutivni. Pokažu li se, oni su tada egzistencijalno jednako izvorni.«⁵⁹

Takav je, na primjer, slučaj između egzistencijalnih struktura razumijevanja i čuvstvovanja.

49
M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 152.

50
Usp. F.-W. von Herrmann, *Subjekt und Dasein*, str. 34.

51
M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 338.

52
Ibid., str. 382.

53
Usp. ibid., str. 45.

54
Ibid., str. 154.

55
Usp. ibid., str. 151.

56
Usp. ibid.

57
Ibid., str. 251.

58
Ibid., str. 252.

59
Ibid., str. 150.

Međutim, ako smo već prihvatili da egzistencijali upućuju na načine bivstvovanja tubivstvovanja, onda možemo očekivati da će njihovi pojmovni odnosi pratiti odnose egzistencijalnih struktura na koje upućuju. U skladu s tim, s jedne strane imamo raslojavanje egzistencijala na one koji obilježavaju temeljne strukture egzistencije, odnosno one koji obilježavaju na njima utemeljene strukture, što je utvrđeno koncepcijom fundamentalnih egzistencijala, dok se s druge strane čini da u istom duhu možemo govoriti i o jednakoj izvornosti egzistencijala. Pojmovni odnosi u ovom slučaju principijelno bi se razlikovali od prethodnog hijerarhijskog odnosa temeljenja.

Temeljenje se u slučaju fundamentalne ontologije i egzistencijala uopće ne smije shvatiti po modelu hijerarhijske ustrojenosti logičkih pojmova, koja je organizirana preko sheme opće – posebno (superordinacija i subordinacija pojma). Egzistencijali se ne mogu deducirati jedan iz drugog, niti je onaj manje temeljni *a priori* sadržan u onom temeljnijem, naprotiv. Umjesto *logički*, temeljenje kao vid međudnosa fundamentalno-ontoloških pojmova možemo predstaviti samo *fenomenološki* – putem fenomenološke eksplikacije strukture fenomena. Naime, cjelokupna je analitika tubivstvovanja i zamišljena kao projekt razlaganja fenomena tubivstvovanja. Fundamentalni bi egzistencijali, dakle, odgovarali temeljnim strukturama fenomena (tubivstvovanja), upravo onim koje određuju smisao ostalih njegovih slojeva, odnosno utemeljenih momenata te strukture. Shodno tome, reći da su dva egzistencijala u odnosu temeljenja znači reći da svaki od ovih pojmova uvijek i u svakoj upotrebi upućuje i na onaj drugi. To je nužno čak i kada nije naglašeno, s obzirom na to da manje temeljna struktura, odnosno moment fenomena, zadobiva smisao tek iz one temeljnije, pa se njenim zahvaćanjem uvijek su-zahvaća i su-razumijeva i temeljnija struktura, i obratno. U tom smislu, reći da postoje fundamentalni egzistencijali znači reći da postoji tip pojmovnosti, pojmovni karakter koji je pogodan da u svakoj svojoj upotrebi, premda i netematski, navede mišljenje na ovaj odnos.

Razjašnjenje problema temeljenja kod egzistencijala omogućava nam da bolje razumijemo i odnos jednake izvornosti. Ukoliko su egzistencijali jednako izvorni, utoliko to znači da su strukture egzistencije na koje oni upućuju na istoj razini, odnosno da pripadaju istom momentu eksplikacije fenomena. Međutim, to onda znači da se, kao i u slučaju temeljenja, s razumijevanjem svakog od ovih egzistencijala pojedinačno u svakom od slučajeva njihove upotrebe istovremeno zahvaća i odnos egzistencijalne strukture na koju on upućuje i egzistencijalne strukture koja je s njom jednako izvorna.

Kako vidimo, egzistencijali su predstavljeni kao pojmovi među kojima postoji određena dimenzionalnost ili, bolje rečeno, dimenzionalna struktura. Izgleda da jedan egzistencijal ne samo da može pretpostavljati ili utemeljiti drugi već da je to uvijek na djelu, bilo po modelu temeljenja ili jednake izvornosti.⁶⁰ Kao oznaka nekog *kako bivstvovanja* (a ne nekog *što*), egzistencijal upućuje i na neko drugo *kako*, spram kog se određuje i na osnovu kojeg se tek može razumjeti. Tako jedan egzistencijal može biti pozadinski horizont razumijevanja za neki drugi egzistencijal, za neko sljedeće *kako*. Budući da pripadaju postupku fenomenološko-hermeneutičke eksplikacije *jednog fenomena*, ove egzistencijalne strukture, kao i egzistencijali, nužno upućuju jedni na druge, stvarajući tako strukturne *slojeve upućivanja*.

4. Zaključna razmatranja

Na samom kraju naših razmatranja o pojmovnosti fundamentalne ontologije na primjeru egzistencijala možemo izvesti nekoliko zaključaka. Najprije, provedena analiza pokazala je da fundamentalno-ontološka pojmovnost obuhvaća – ili barem implicira – više vrsta pojmova: egzistencijali su samo jedna od njih. Svi oni, međutim, pripadaju istom misaonom držanju i izrastaju iz njega: riječ je, naravno, o njihovom fundamentalno-ontološkom karakteru. Razlika kategorija i egzistencijala jasno je pokazala na koji način Heidegger postavlja pojmovnost svoje nove ontologije. Iako smo u konkretnom slučaju analizirali egzistencijale, primjer nedvosmisleno ukazuje na odlike koje tu pojmovnost načelno karakteriziraju.

Primjer egzistencijala *svijet* također je poslužio uvidu u razmak između tradicionalne i nove ontološke pojmovnosti, kao što je ukazao i na Heideggerovo ključno razlikovanje ontičkih i ontoloških pojmova. Posebno značajnim smatramo ukazivanje na nužnu ukorijenjenost ontoloških pojmova u faktičkom iskustvu. U slučaju egzistencijala, to naročito potvrđuje da ovi pojmovi imaju hermeneutički karakter. Osim toga, njihov fenomenološki karakter potvrdio se na više mjesta u analizi: kako egzistencijali upućuju na strukture egzistencije, odnosno momente fenomena bivstvovanja tubivstvovanja, njih i nije moguće razumjeti drukčije do fenomenološki. U konačnom, to potvrđuju i dva istaknuta odnosa između ovih pojmova – *temeljenje* i *jednaka izvornost*. Kako smo vidjeli, ni jedan od njih ne odgovara pojmovnim odnosima karakterističnim za logiku (kontradiktornost, superordinacija i subordinacija pojma, kontrarnost i sl.), već oni prate fenomenske odnose samih egzistencijalnih struktura.

Kako je najavljeno u uvodnom dijelu rada, analizu smo proveli imajući u vidu Heideggerove teze o filozofskoj pojmovnosti iz ranih radova; sada možemo sagledati je li takav postupak bio opravdan. Za tu svrhu usporedba između temeljnih pojmova i fundamentalnih egzistencijala čini se najprimjerenijom. Naime, ako je uloga temeljnih pojmova u okvirima destrukcije bila ta da uvede u misaono držanje svog autora, i za fundamentalne egzistencijale možemo tvrditi da uvede u Heideggerovo mišljenje s pozicije *Bivstvovanja i vremena*.⁶¹ Dalje, ni temeljni pojmovi ni fundamentalni egzistencijali ne označavaju neko *što*, već neko *kako* – i to naglašeno *kako bivstvovanja*, odnosno način njegovog zahvaćanja. Iako su fundamentalni egzistencijali ograničeni na način bivstvovanja tubivstvovanja (za razliku od temeljnih pojmova), to ne mijenja na stvari, jer bi u oba slučaja njihov pojmovni karakter načelno morao biti isti, a razlikovao bi se tek u užem smislu, kao što je to slučaj s razlikom kategorija i egzistencijala u njihovoj fundamentalno-ontološkoj uporabi. Konačno, ako se osvrnemo na njihov odnos prema drugim pojmovima, iznova se čini da nema razlike: i jedni i drugi predstavljaju osnovu za ostale filozofske pojmove, koji tek s obzirom na njih mogu biti ispravno shvaćeni. Ipak, ovdje moramo biti oprezni jer u ranim radovima Heidegger ne razmatra detaljno takve odnose pojmova. Budući da to ipak čini u kontekstu *Bivstvovanja i vre-*

60 Usp. *ibid.*, str. 60–61. Heidegger, na primjer, kaže: »U-bitak nije, u skladu s rečenim, 'svojestvo'.« – *Ibid.*, str. 64. Usp. J. Aler, »Heidegger's Conception of Language in *Being and Time*«, str. 40.

61 Heidegger kaže: »Temeljni pojmovi jesu određenja u kojima postaje prethodno razumljivim područje obrade što leži u osnovi svih tematskih predmeta neke znanosti, pa to razumijevanje predvodi sva pozitivna istraživanja.« – M. Heidegger, *Bitak i vrijeme*, str. 10.

mena, razmatranja fundamentalno-ontološke pojmovnosti mogla bi poslužiti za produbljeno tumačenje ranih radova.

Napokon, temeljni pojmovi u ranim radovima bili su shvaćeni kao odlikovani primjer filozofske pojmovnosti uopće, a njihov pojmovni karakter ekspliciran je putem koncepcije formalne naznake (njem. *formale Anzeige*). S obzirom na to, postavlja se pitanje: možemo li i egzistencijale smatrati formalno naznačujućim pojmovima? Naše je duboko uvjerenje da je to opravdano. Iako Heidegger ne govori eksplicitno o egzistencijalima kao o formalnim naznakama, smatramo da između ranih radova i prvog glavnog djela postoji jasan kontinuitet u pogledu ovakvog shvaćanja filozofske pojmovnosti.⁶²

Razumjeti fundamentalno-ontološke pojmove kao formalne naznake bilo bi korisno u još jednom pogledu. Naime, to bi mogao biti odgovor na, po našem sudu, ključno pitanje u vezi s Heideggerovim razumijevanjem filozofske pojmovnosti – na koji način je uopće moguće zaobići tipičnu referencijalnu upućenost pojma na neko bivstvjuće (npr. *riječ kuća – realna kuća*), te je usmjeriti k bivstvovanju? Kako bivstvovanje nije nikakvo bivstvjuće, taj zadatak se ispostavlja odlučujućim ne samo za fundamentalnu ontologiju već za cjelokupnu Heideggerovu misao. Njegovo rješenje, međutim, premašuje okvire ovog rada, za koji smatramo da u tom pogledu može biti jedna od pripremnih analiza.

Una Popović

The Conceptuality of Fundamental Ontology and the Problem of Existentials

Abstract

This paper is concerned with the characteristics of the conceptuality of fundamental ontology, which are presented through an analysis of existentials as the concepts typical of this philosophical position. The analysis first presents the meaning and role of existentials in relation to the main ideas of fundamental ontology as well as Heidegger's critique of the categories. The second part of the paper then presents the conceptual character of the existentials through the analysis of the concept of the world and in terms of the conceptual relations they form. The analysis draws on Heidegger's early ideas about the essential relation between thinking and language in philosophy, according to which the language of philosophy emerges from and indicates how a particular philosopher thinks.

Keywords

Martin Heidegger, existentials, conceptual characters, fundamental ontology, conceptuality, ontology, language

62

Štoviše, to i nije tako neobično. Usp. Georg Imdahl, *Das Leben verstehen. Heideggers formal anzeigende Hermeneutik in den frühen Freiburger Vorlesungen (1919 bis 1923)*,

Königshausen & Neumann, Würzburg 1997., str. 143; Otto Pöggeler, *Der Denkweg Martin Heideggers*, 4. izdanje, Günther Neske Verlag, Stuttgart 1994., str. 271.